

PAGESOS, MARINERS I COMERCIANTS A LA CATALUNYA LITORAL. EL MARESME A L'ÈPOCA MODERNA¹

Alexandra Capdevila Muntadas

Si el segle XVII havia estat considerat, tradicionalment, un període fosc i de davallada econòmica, les aportacions de Pere Molas, Eva Serra, Montserrat Duran, Jaume Dantí i, més recentment, Joan Giménez Blasco i Albert García Espuche han modificat, substancialment, alguns dels tòpics historiogràfics més arrelats.

Per mitjà del seu estudi *Barcelona y Cataluña. Un siglo decisivo, 1550-1640*, Albert García Espuche va defensar la hipòtesi, que entre 1550 i 1650 s'havia anat perfilant les bases de l'expansió econòmica catalana del divuit. Fins i tot és possible, segons aquest historiador, que al 1600 el canvi estigués ben consolidat. Tot i que després d'aquesta data les crisis dels anys 20 van desaccelerar, lleument, el procés, aquesta línia ascendent ja no tindria aturador. Tanmateix aquestes transformacions haurien tingut, especial, incidència a la zona costanera pròxima a Barcelona i a les poblacions catalanes més petites. És a dir aquelles localitats dels segles XV i XVII, que des del punt de vista demogràfic no entraven dins la categoria de ciutat pel fet d'aplegar menys de 5.000 habitants.

1. Tesi doctoral dirigida pel doctor Jaume Dantí Riu, llegida a la Facultat de Geografia i Història de la Universitat de Barcelona el dia 11 de febrer de 2004. El tribunal va estar format pels doctors Pere Molas Ribalta (Universitat de Barcelona), Valentí Gual Vilà (Universitat de Barcelona), Montserrat Duran Pujol (Universitat de Barcelona), Joaquim Albareda Salvadó (Universitat Pompeu Fabra) i Enric Vicedo Rius (Universitat de Lleida), i va obtenir la qualificació d'excel·lent *cum laude* per unanimitat.

En aquest sentit, l'àrea maresmenca semblava haver esdevingut un dels territoris més dinàmics de la Catalunya moderna, gràcies a la interacció de diferents factors: expansió demogràfica, arrelament del monocultiu vitivinícola i intensitat de l'activitat comercial i marinera. Tanmateix, un dels aspectes més innovadors era la cronologia d'aquests canvis. Les grans transformacions econòmiques no s'haurien produït en el decurs del segle XVIII, sinó durant els segles XVI i XVII, segons Albert García Espuche. Un signe evident d'aquesta precocitat hauria estat la rapidesa en què la societat s'hauria recuperat dels efectes de la guerra, la fam i la pestilència de mitjan segle XVII.

Precisament, la Tesi doctoral de Giménez Blasco sobre Mataró corroborava aquesta hipòtesi. Així, al llarg de la seva recerca, aquest historiador va mostrar, com el sis-cents es va erigir en l'època fundacional de la prosperitat mataronina. Va ser la centúria, en què l'antiga Iluro es va posar en moviment, tal com reflecteix molt encertadament el títol del seu estudi: *Mataró al segle XVII. Un microcosmos en moviment*.

Sens dubte, les reflexions de García Espuche i Giménez Blasco resultaven molt suggeridores i ens obrien noves línies de treball. Així, si García Espuche havia prioritzat la seva recerca en les relacions forjades des de Barcelona cap a la resta del Principat, calia defugir de la macrocefàlia barcelonina i plantejar-se una investigació, que tingués com àmbit d'anàlisi un territori allunyat de la capital catalana, tal com ho havia plantejat Giménez Blasco en el cas de Mataró o Assumpta Muset en el cas de Calaf i Copons.

Per tot plegat el Maresme esdevenia un territori molt atractiu per ser objecte d'anàlisi en una Tesi Doctoral. Sens dubte, la situació geogràfica d'aquest territori esdevenia un camp d'anàlisi immillorable atesa la seva proximitat a la capital catalana i la seva condició de comarca costanera. Les dades aportades per García Espuche i Giménez Blasco permetien pensar, que altres poblacions d'aquesta mateixa comarca podien haver experimentat aquestes transformacions vertiginoses en una cronologia similar a la mataronina.

Disposàvem d'un ampli ventall d'estudis sobre la capital de la comarca, gràcies a les contribucions de Joaquim Llovet, Pere Molas, Jordi Nadal, Emili Giralte i Joan Giménez Blasco entre d'altres. Davant aquesta constatació, calia obviar Mataró de les nostres recerques i plantejar-nos la necessitat de conèixer, què havia succeït a d'altres indrets del Maresme. Precisament, a través de referències bibliogràfiques sabíem, que les trans-

formacions econòmiques havien afectat, també, a d'altres localitats. Calia defugir, en aquest cas, del centralisme mataroní i fixar la nostra atenció a d'altres viles de la regió.

Probablement, una de les singularitats de la investigació plantejada ha residit, en el fet d'haver abastat el conjunt de la demarcació. En la recerca hem englobat tant les localitats situades a l'Alt Maresme, com les ubicades al Baix Maresme. Precisament, aquesta opció de treball ha contrastat amb l'àmbit geogràfic d'anàlisi de la bibliografia comarcal, on proliferen les publicacions centrades amb Mataró o altres localitats puntuals, com Vilassar, Argentona, Arenys de Munt o Premià.

De fet ben aviat ens vam adonar que si quelcom caracteritzava aquesta comarca, era indiscutiblement els seus contrastos. Des del punt de vista econòmic, el Maresme de l'Antic Règim aplegava, en el seu interior, dos submóns notablement divergents: un, més agrari, i un altre, més mercantívol. Ens interessava reunir aquestes dues realitats i comprovar, quina havia estat l'evolució de cadascuna en el decurs de les centúries. Calia, també, esbrinar, on s'havia produït abans l'especialització vitivinícola, si a les poblacions més agràries o a les més marineres. A fi de congregar aquests dos cosmos, la investigació ha focalitzat el seu estudi en unes localitats més pageses, Vilassar, Llaveneres, Cabrera i Tordera, i en unes altres més comercials, Arenys de Mar i Canet.

Des del punt de vista cronològic, ens hem plantejat una recerca de llarga durada. Resseguint modestament els plantejaments de Pierre Vilar, teníem el convenciment, que s'havia de conèixer la situació social i econòmica d'aquest territori no només en els segles XVI i XVII per situar cronològicament la data de l'expansió econòmica, sinó també en el XVIII per copsar, com s'havia anat perfilant la gran embranzida. La investigació ha partit de la certesa, de què en el decurs d'aquest llarg període s'hauria produït unes fases de desaceleració i estancament, malgrat la tendència econòmica ascendent del Maresme. En aquest sentit, calia esbrinar les causes d'aquest retrocés i escatir, fins a quin punt, aquests decreixements no eren conseqüència de la influència de factors aliens al territori: guerres, allotjaments militars (...).

Malgrat la voluntat de resseguir una cronologia de llarga durada, calia fixar unes perioditzacions en determinada documentació, a fi de facilitar la comparació i poder copsar, si es donava algunes alteracions significatives. Així, vam establir una divisió tripartida, corresponent als anys: 1580-

1620, 1660-1700 i 1775-1800. En realitat, es tractava de conèixer l'evolució del deute privat i de la cultura material en unes conjuntures econòmicament adverses, segons la bibliografia, és el cas dels anys 1580-1620 i 1775-1800; i en unes altres d'expansives, és el cas del 1660-1700.

En el decurs d'aquest estudi, altre objectiu ha consistit en aprofundir en l'evolució demogràfica d'aquesta zona. Els recomptes oficials del Maresme manifestaven un ascens espectacular en el transcurs dels segles XVI i XVII. Davant aquesta constatació, calia comprovar, si s'havia produït, efectivament, una recuperació demogràfica i valorar els factors, que haurien contribuït a aquest creixement a partir de les dades aportades pels llibres parroquials d'Arenys de Mar, Canet, Tordera, Vilassar, Llanerers i Cabrera. En aquest sentit, calia esbrinar, fins a quin punt la recuperació demogràfica maresmenca havia estat gràcies a l'arribada dels immigrants francesos o bé obeïa a altres elements, com els moviments migratoris generats pel Principat i la pròpia evolució demogràfica de cada població.

Partíem del convenciment que l'anàlisi tant de l'evolució demogràfica, com de l'expansió vitivinícola, l'activitat comercial, la cultura material, així com de l'endeutament particular i públic de cadascuna de les localitats seleccionades en el decurs de l'Antic Règim ens havia de permetre desballestar la visió monolítica de les comarques situades al litoral català. De ben segur no totes les poblacions haurien resseguit la mateixa opció d'especialització econòmica en el marc d'aquesta embranzida. Per tot plegat, la investigació engegada ens havia de permetre aflorar l'existència d'unes altres realitats socioeconòmiques ni més modernes, ni més arcaïques, sinó diferents.

Tanmateix per donar resposta a aquests i altres interrogants, calia recórrer a tot un reguitzell de fonts documentals² molt heterogènies, com llibres parroquials, fogatges, llibretes de compliment pasqual, capbreus, drets d'entrades i eixides, inventaris post-mortem, testaments, debitoris, censals morts, violaris, vendes a carta de gràcia, compravendes per deutes, llibretes del clavari, actes del consell i matrícula de francesos de 1637 entre d'altres. Sens dubte, l'anàlisi de tot aquest conglomerat de fonts

2. Tota la documentació emprada en aquesta Tesi Doctoral procedeix del següents arxius: Arxiu de la Corona d'Aragó, Arxiu Diocesà de Barcelona, Arxiu Diocesà de Girona, Arxiu Parroquial de Llanerers, Arxiu Parroquial de Vilassar, Arxiu Parroquial de Cabrera de Mar, Arxiu Parroquial de Canet, Arxiu Parroquial d'Arenys de Mar i Arxiu Històric Fidel Fita d'Arenys de Mar.

documentals ens ha permès anar esvaint alguns dels interrogants plantejats a l'inici de la recerca.

Així, si la informació aportada pels fogatges i censos reflectia que aquesta comarca havia experimentat un augment demogràfic destacat en el decurs dels segles moderns, les dades extretes dels sacramentaris han confirmat aquest principi. L'expansió demogràfica maresmenca caldria buscar-la en la conjuminació de diferents factors: una elevada natalitat, unes crisis de mortalitat poc recurrents, una nupcialitat elevada després de períodes, especialment, mortífers i finalment l'arribada d'immigrants provinents del Principat.

L'anàlisi de la situació socioprofessional dels nuvis ha mostrat, que en els segles XVI i XVII ja s'havien establert les bases de l'especialització econòmica de la comarca: el conreu de la terra, la marina i la construcció de bótes i de vaixells. El set-cents no hauria estat una centúria de canvi, sinó de continuïtat amb l'opció econòmica escollida. Així, Arenys de Mar i Canet varen aprofundir en l'activitat mercantil, la qual cosa es manifestava en l'augment del nombre de comerciants, negociants i menestrals durant el segle XVIII. En canvi, Vilassar, Llavanes, Cabrera i Tordera varen profunditzar en l'activitat agrícola. En aquestes localitats, s'ha cop-sat un escolament de mà d'obra gremial cap al sector primari.

Tal com reflecteix la documentació consultada, el Maresme es va anar configurant en un important centre productor de vi. Així, l'anàlisi de la superfície dedicada als diferents cultius al llarg de cada centúria, ha palesat, que l'expansió de la vinya al Maresme era ja una realitat al sis-cents. Amb tot, a l'interior de la comarca, s'evidenciava, que la vinya havia arrelat amb més intensitat a aquelles localitats situades arran de mar i amb una activitat comercial destacable, com Arenys de Mar i Canet. Precisament, en aquestes poblacions, el cultiu de la campa havia esdevingut marginal o inexistent. En canvi, a les zones agràries, la terra campa va prevaler i la vinya va tenir un comportament desigual en funció de la seva ubicació geogràfica i la seva estructura econòmica. Per exemple, a Vilassar i Llavanes, la vinya va assolir una certa rellevància, atesa la seva proximitat amb Mataró. Aquest veïnatge hauria afavorit, que els pagesos d'aquestes viles oferissin la seva producció vitivinícola als negociants mataronins. En canvi, a Tordera, l'arrelament de la vinya va ser inexistent, ja que va predominar una economia allunyada dels fluxos comercials.

L'especialització vitivinícola havia abocat a aquestes localitats a desenvolupar una intensa activitat comercial. La implantació de la vinya havia propiciat, que les peces cerealístiques perdessin gradualment la seva rellevància i havia desencadenat una dependència més forta i intensa, respecte als seus proveïdors de blat. Calia donar sortida a la pesca salada, els pinyons, provinents del Vallès i de l'interior del Maresme, al vi, l'aiguardent, les puntes i a les barques construïdes a les platges d'Arenys de Mar i Canet per poder adquirir productes manufacturats, teixits, drogues i bacallà. De bell antuvi, la documentació relativa al Tauler del General va mostrar una dependència molt forta i intensa respecte a les manufactures i els teixits d'origen estranger.

En línies generals, els principals mercats d'importació i exportació del disset van ser, sobretot, l'àmbit mediterrani i de manera més residual el peninsular. Dins el comerç mediterrani, va predominar, especialment, les relacions amb França, Itàlia i el Llevant mediterrani. Per la seva banda, els tractes amb la península es varen circumscriure als altres regnes, que configuraven la Corona d'Aragó: València, Aragó i Mallorca.

Progressivament, el Maresme havia abandonat el sistema econòmic de tipus autàrquic (produir una mica de tot), per un de més modern, especialitzat, però també, més dependent. Tanmateix, els perills d'aquesta especialització econòmica es varen deixar sentir ben aviat. Qualsevol conflicte internacional o unes males collites plantejava seriosos problemes de subministrament a les localitats de la Marina. No és estrany, doncs, que en el marc d'aquesta tendència econòmica ascendent, hom detecti períodes d'estancament i recessió. Casualment aquestes etapes més crítiques van coincidir amb anys de conflictes bèl·lics i crisis frumentàries, com les males collites del primer terç del segle XVII, la crisi dels anys centrals del sis-cents, la Guerra de Successió i les guerres internacionals del darrer quart del divuit.

D'aquesta manera, tot i que l'economia del Maresme va manifestar signes d'expansió econòmica en una data molt precoç, la influència de tot un reguitzell de factors externs i aliens a aquella societat va obstaculitzar la seva tendència ascendent en determinats períodes. Així, doncs, el dèficit de blat, les despeses derivades de la pesta, els allotjaments militars i els elements derivats de l'economia de guerra van conduir a la fallida del municipi. Per la seva banda, els particulars hagueren d'afrontar les conse-

qüències del bloqueig naval juntament amb la creixent fiscalitat, la manca de blat i tot un glossari d'altres factors.

Tanmateix, el cas del Maresme ha resultat paradigmàtic per la naturalesa de les seves crisis econòmiques. Així, doncs, l'arrelament del monocultiu vitivinícola, així com el desenvolupament d'una economia comercial va contribuir, que qualsevol esdeveniment internacional afectés, notablement, a la gent de la Marina. En aquest sentit, els efectes derivats del bloqueig naval de les acaballes del set-cents han esdevingut, possiblement, l'exemple més significatiu, per una banda, mariners a l'atur i per altra, mariners i comerciants retinguts a les Índies sense poder ajudar econòmicament a les seves famílies. Amb tot, la crisi de les darrerries del set-cents hauria estat més notòria a les poblacions més mercantils de la mostra, Arenys de Mar i Canet.

La constatació d'aquesta diferència entre les localitats més agràries i les més marineres ens ha permès obrir un nou camp de reflexió. En el decurs d'aquesta investigació, un dels elements de treball ha consistit en confrontar aquestes dues realitats econòmiques tan contraposades. Sens dubte, l'encarament d'aquests dos cosmos ha permès constatar una tendència evolutiva força diferent en cada cas, malgrat la pervivència de certs elements comuns, com l'expansió demogràfica i l'arrelament de la vinya. Així, des del punt de vista de l'estructura professional, les poblacions més marineres van tendir a mercantilitzar-se, en contrast amb les altres que es van ruralitzar. Així, si els habitants d'Arenys de Mar i Canet havien vist una via d'especialització econòmica prou atractiva en el comerç i la marina, els naturals de les demarcacions més rurals s'haurien adonat, que el conreu de la terra els podia aportar uns majors beneficis econòmics. En ambdós casos, l'especialització econòmica escollida hauria reeixit, tal com s'evidencia en el progressiu augment del component mercantil i agrari durant el segle XVIII.

Amb tot, una anàlisi més profunda ha revelat, que en el decurs de les centúries, s'hauria forjat una creixent diferenciació interna dins el sector agrari i mariner. Així, aquestes alteracions es perceben en les terres, en el comerç i en el deute. En el cas de les peces de terra, aquesta comarca es va caracteritzar per la pervivència d'unes parcel·les de reduïdes dimensions, tal com Giménez Blasco ha observat, també, a Mataró. Aquesta circumstància va afectar de manera diferent als pagesos i mariners. Si el predomini de petites peces de terra hauria abocat als pagesos i bracers al

llindar de la subsistència i al perill de l'endeutament en cas de males anyades o de qualsevol infortuni; per als mariners i comerciants suposaria un complement als seus ingressos.

Precisament aquesta actitud tan contrastada davant la terra hauria propiciat l'arrelament de la vinya a Arenys de Mar i Canet en una cronologia més primerenca. Malgrat les reserves que mereix aquesta constatació, tot semblaria indicar que l'expansió i l'arrelament de la vinya s'hauria iniciat abans dins el col·lectiu més mercantil. Així, s'ha observat, que inicialment, els pagesos van acaparar sistemàticament el percentatge més petit de peces dedicades al conreu de la vinya en el conjunt de la comarca.

Possiblement, l'activitat comercial, desfermada des d'Arenys de Mar i Canet, hauria incentivat la substitució del blat per la vinya a fi de poder participar més activament en els intercanvis comercials. En canvi, a les poblacions més agràries, el policultiu va predominar, inicialment, per sobre del monocultiu, tot i que no s'ha de menystenir la rellevància de la vinya en aquest marc més agrari.

Precisament, la participació dels habitants d'Arenys de Mar i Canet en l'activitat comercial hauria afavorit, que adoptessin, en una cronologia més precoç, aquells productes més innovadors, com el cafè, la xocolata o els miralls. Així, si les xocolateres són inventariades en les cases d'Arenys de Mar i Canet al llarg de la segona meitat del disset, a les poblacions més agràries no comencen a sovintejar fins al 1775-1800. En canvi, Vilassar i Llanerxes es varen distingir per acaparar un nombre més elevat d'estrils de conrear la terra i animals de tir. L'estudi de la capacitat dels cellers de les diferents localitats de la mostra ha reflectit, també, una major concentració de vi emmagatzemat a les demarcacions rurals. Aquesta preponderància va resultar més notòria al darrer quart del set-cents.

Així mateix, l'anàlisi dels mecanismes d'endeutament ha permès apreciar unes alteracions força significatives en ambdues realitats. Malgrat compartir el retrocés dels deutors i l'augment dels censals morts i les compravendes en el decurs dels segles moderns, hem apreciat, que els violaris i les vendes a carta de gràcia varen tenir un arrelament més destacat a Vilassar i Llanerxes. En canvi, aquests dos instruments creditors varen ser pràcticament inexistent a Canet i Arenys de Mar, atès que no van superar el 5% als períodes 1580-1620 i 1660-1700. Precisament el violari, que es va distingir per ser un sistema d'endeutament profusament estès durant l'Edat Mitjana, va desaparèixer abans a les poblacions marineres que a les agràries.

Així doncs, a la llum de les dades recollides, tot sembla indicar que la comarca del Maresme va esdevenir una de les regions econòmicament més dinàmiques del Principat en el decurs dels segles moderns, gràcies al comerç i la vinya. Amb tot l'anàlisi de les diferents poblacions seleccionades ha permès aflorar l'existència de dues realitats específiques. Cadascuna va resseguir la seva pròpia evolució econòmica i cronològica. En aquest sentit, el Maresme de l'època moderna va aplegar a petita escala els contrastes que es donaven al Principat, per una banda, una societat de pagesos, i per altra, una de mariners i comerciants.

Tradicionalment, la historiografia ha tendit a focalitzar les seves anàlisis en comunitats econòmicament uniformes. Caldria obrir noves línies de recerca sobre societats més heterogènies, com les situades al litoral català, on la intensa activitat marinera desfermada arran de costa i l'agrària desenvolupada al rerepaís es donaven la mà. Al Maresme, els mariners i comerciants distribuïen a d'altres enclavaments mercantils els pinyons, el ferro o les puntes de l'interior del país. De la mateixa manera, la fusta de les naus construïdes a les platges de la Marina procedia dels boscos del Montnegre i el Montseny. El Maresme, doncs, constitueix un cas paradigmàtic, però, sens dubte, n'hi ha d'altres. Així, doncs, l'anàlisi d'altres contrades costaneres permetria enriquir amb matisos i contrastos l'evolució econòmica resseguida pel Principat en el decurs dels segles XVI i XVII, dues centúries cada vegada menys obscures i decadents, però sens dubte més decisives per comprendre el divuit català.